

Is de NBV21 werkelijk een verbetering als het over 2 Koningen 4,8-37 gaat?

Slechts drie wijzigingen

Met veel belangstelling heb ik uitgekeken naar de nieuwe NBV (= NBV21). Zouden ze de kritiekpunten die er op de vorige versie, NBV zonder jaartal, waren, ook echt serieus genomen hebben? Nu ben ik deze weken intensief bezig met het verhaal van Elisa en de Sunamitische in 2 Koningen 4,8-37. Het maakte me nieuwsgierig welke ‘verbeteringen’ hier zijn aangebracht. Bij vergelijking zag ik dat men slechts drie wijzigingen heeft doorgevoerd:

(1) In v. 16 heeft de NBV ‘spiegelt u me toch niets voor’, de NBV21 heeft ‘spiegelt uw dienaar toch niets voor’. De aanvulling met ‘uw dienaar’ is helemaal terecht. Jammer is dat de NBV en NBV21 het ‘bijpassende’ *אָדוּנִי* weergegeven hebben met ‘waarde’ en niet met ‘mijn heer’ (zie ook *אָדוּנִי* in v. 28). De vertaling met ‘niets voorspiegelen’ is mooi gevonden, is *אֶל־תִּכְבֹּד* toch nog niet sterker: ‘Lieg niet tegen uw dienaar?’

(2) In v. 23 zegt de vrouw in antwoord op de vraag van haar man slechts *וְשָׁלוֹם*. In de NBV werd dat weergegeven met ‘Laat me nu maar’, in de NBV21 staat nu: ‘Maak je geen zorgen’. In v. 26 geeft de vrouw precies hetzelfde antwoord: *וְשָׁלוֹם* op de vragen die Gehazi aan haar moest stellen. Toch wordt er niet gelijkluidend vertaald met ‘Maak je geen zorgen’, maar: ‘De vrouw antwoordde dat het haar goed ging.’ Mijn commentaar: de vertaler/corrector heeft de neiging om het antwoord teveel in te vullen. Ik pleit ervoor om in beide gevallen (v. 23 en v. 26) veel opener te vertalen met: ‘Het gaat goed.’ De lezer moet zelf maar de conclusie trekken hoe ironisch het antwoord is. Het voordeel is tevens dat de lezer door de gelijke vertaling direct kan zien dat de vrouw identiek antwoord geeft op de vraag van haar man en die van Gehazi. Dat was door het NBG ook beloofd: identieke zegswijzen zouden ook identiek vertaald worden.

(3) In v. 27 zegt de Godsmann in de NBV: ‘Laat haar maar, ze heeft verdriet’, in de NBV21 is daar het woord ‘bitter’ aan toegevoegd: ‘Laat haar maar, ze is door bitter verdriet getroffen’. Dat er nu woord ‘bitter’ staat, is helemaal terecht. De lezere komt hier het woord tegen dat zij ook kent uit het boek Ruth (1:13). Het Hebreeuws heeft hier alleen het woord ‘bitter’, en niet ook het woord ‘verdriet’. Er zijn exegeten die er op wijzen, mijns inziens terecht, dat zij niet naar Elisa komt om haar verdriet te tonen, maar dat zij verbitterd is om wat er gebeurd is. Ze uit haar bitterheid tegenover Elisa die voor het kind verantwoordelijk is.

Veel meer aanpassingen waren nodig

Gedachtig de kritiekpunten op de NBV: (1) te weinig consistent, (2) te weinig ruimte aan motiefwerking, (3) eigenzinnige vertalingen en (4) te veel (onnodige) invulling had ik veel meer wijzigingen verwacht.¹

(I) Van belang voor het verstaan van een tekst is de wijze waarop hij is opgebouwd. In de NBV en de NBV21 wordt de indruk gewekt dat de tekst uit vijf delen bestaat: vv. 8-10, vv. 11-17, vv. 18-24, vv. 25-30 en vv. 31-37. In een artikel dat in 2022 verschijnt, laat ik zien dat het juister is om van drie delen, in totaal vijf scènes uit te gaan. Elke scène begint met ‘En het gebeurde’: (A) v. 8a-c ‘En het gebeurde *op de dag* dat Elisa was overgestoken naar Sunem’ + vv. 8d-10 ‘En het gebeurde zo vaak hij overstak’, (B) vv. 11-18a ‘En het gebeurde *op de dag* dat hij daarnaartoe kwam’, (C) vv. 18b-25a ‘En het gebeurde *op de dag* dat hij naar buiten ging’ + vv. 25b-37 ‘En het gebeurde, toen de Godsmann haar van een afstand zag’. De vertaler heeft steeds ‘En het gebeurde’ onvertaald gelaten, omdat het om een taal- en niet om een tekstkenmerk zou gaan. Dat mag waar zijn, maar de zegswijze functioneert ook als aanduiding van een nieuwe fase in het verhaal, die ook om ‘vertaling’ vraagt en tot uitdrukking mag komen in de geleiding van de tekst.

(II) Een van de kritiekpunten betrof het feit dat de NBV erg de neiging heeft om dingen in te vullen, waar de Hebreeuwse tekst geen invulling heeft. De vertaler mag het de lezer zo gemakkelijk maken, maar het gaat tegen de tekst in, omdat de lezer namelijk zo aan het werk moet. Hij moet zelf

¹ Zie Matthijs de Jong & Cor Hoogerwerf, *NBV21: De vertaalmethode toegelicht*, Haarlem/Antwerpen 2021, 49-51 + hoofdstukken 3-6.

gaan nadenken wie er precies bedoeld wordt. Zo trekt een verteller een lezer zijn tekst in. In 2 Koningen 4,8-37 kan ik daar teveel voorbeelden van aanwijzen:

(a) In v. 11 wordt het subject niet geëxpliciteerd, er staat alleen 'hij', de NBV en de NBV21 maken het subject wel expliciet, door 'Elisa' in te vullen. Dat expliciteren met 'Elisa' gebeurt daarna nog een groot aantal keren: vv. 13,14,15,16,25,29,30,31,36(2x),37. Kortom, de vertaler gaat hier veel verder dan vertalen. Waar de verteller summier en zorgvuldig de naam Elisa hanteert (3x), gaat de vertaler daar buitengewoon onzorgvuldig mee om door maar overal die naam in te vullen (14x).

(a) In v. 19 zegt de vader tegen de knecht: 'Neem hem mee naar zijn moeder', de NBV heeft 'hem' daar ingevuld met 'jongen'. Waar je dan denkt dat ze in de NBV21 met die invulling zullen stoppen, gebeurt dat niet.

(b) In v. 21 staat er letterlijk: 'Zij ging naar boven en legde hem neer op het bed van de Godsman'. Ook hier vult de vertaler 'hem' weer onnodig in met 'jongen'. Een lezing die wordt gehandhaafd in de NBV21.

(c) In v. 35 doet zich precies de omgekeerde situatie weer, want dan ontbreekt het expliciete subject 'de jongen' en wordt er zowel in de NBV als in de NBV21 vertaald met 'hij'. De vertaler lijkt me niet in de gaten te hebben dat in de tweede ronde twee keer het woord 'jongen' valt, waar in de eerste ronde twee keer het woord 'kind' valt.

(III) Een ander kritiekpunt betrof het punt dat de vertaler nog wel eens de neiging heeft om aanvullende informatie in de vertaling te stoppen. Een goed voorbeeld daarvan is in v. 10, waar sprake is van een 'bovenkamer'. De vertaler heeft waarschijnlijk gedacht dat de lezer dat niet zou begrijpen, en vult dat in met 'een kamer op het dak van ons huis', die nadien 'vertrek' (vv. 11,21) dan wel 'kamer' (vv. 33,35) wordt genoemd. Met het woord 'kamer' gaat het tweemaal, opnieuw, om een toevoeging die in de tekst ontbreekt. In v. 33 is het geen kwestie van de kamer binnenkomen, want Elisa is al binnen, maar is het een komen bij de jongen; in v. 37 het evenmin een kwestie van de kamer binnenkomen, maar is het een komen bij Elisa. Iets vergelijkbaars doet de vertaler in v. 25, waar letterlijk staat: 'Hij ging en kwam bij de Godsman, bij de berg Karmel' door dat te wijzigen in: '... naar Elisa, die op de Karmel verbleef'.

(IV) Wat me eveneens heeft verbaasd, is dat de vertaler de focalisatie zomaar verandert. We zagen dat hierboven al doordat de vertaler een groot aantal keren Elisa invult, waar de verteller 'hij' heeft en dat hij een aantal keren 'jongen' invult waar 'hem' staat of weglaat waar in het Hebreeuws 'jongen' staat. Maar soms verandert hij het ene voor het andere woord: In v. 26 spreken NBV en NBV21 over 'uw zoon', terwijl de verteller spreekt over 'uw kind'. In v. 36 zeggen NBV en NBV21 ten onrechte: 'Roep de moeder', er staat: 'Roep de Sunamitische' (zie ook v. 12). In v. 25 spreekt de verteller van 'Godsman', waar de vertaler het verandert in 'Elisa'. Niet minder betreurenswaardig is dat de NBV21 in v. 16 wel van 'dienares' spreekt, maar niet van het bijpassende 'mijn heer' (zie hierboven). Het woord 'mijn heer' ontbreekt zelfs geheel in v. 28. De lezer kan niet meer zien dat zij Elisa beide keren 'mijn heer' noemt, maar in het tweede geval het woord 'Godsman' weglaat, waardoor de lezer niet meer de conclusie kan trekken dat hij voor haar als Godsman afgedaan heeft. Nader onderzoek wijst uit dat de focalisatie echt niet zomaar veranderd kan en mag worden. De verteller spreekt heel zorgvuldig de ene keer van 'zoon', de andere keer van 'kind' of 'jongen'. Dat geldt ook voor de naam 'Elisa' alsmede die van 'Sunamitische', 'vrouw' of 'moeder'.

(V) Een veelgehoord NBG statement was: we vertalen geen woorden, geen zinnen, maar we vertalen een tekst. Dan verwacht je de verbanden in de tekst (i.c. perikoop) ook terug te zien. Zo bestaat er een langere lijn in de tekst die nu niet zichtbaar is, omdat het eerste woord niet met 'grijpen' is vertaald maar met 'dringend uitnodigen'. De lijn is als volgt: 'ze greep hem om te blijven eten' (v. 8c), 'ze greep zijn voeten' (v. 27) om in v. 37 te eindigen met 'ze viel voor zijn voeten neer'.

(VI) In datzelfde kader verdient v. 27g-h een andere vertaling. Waarom worden de zinsdelen omgedraaid en zo weergegeven: 'En ik wist daar niets van, de HEER heeft het voor mij verborgen', als er heel wat anders staat: 'JHWH heeft het voor mij verborgen en het mij niet bekendgemaakt'? Elisa verwijt hier iets aan JHWH, waar de Sunamitische dat eerder heeft gedaan. Zij heeft de jongen *verborgen* en zijn dood *niet bekendgemaakt*. Op de manier waarop de vertaler het nu heeft weergegeven, kan de lezer een dergelijk verband nooit meer zien.

(VII) Nog een ander kritiekpunt betrof het zichtbaar houden van relaties met andere teksten. We vertalen tenslotte niet alleen perikopen, maar bijbelboeken. Ook daarin schiet de vertaling van 2 Koningen 4,8-37 tekort. Vele exegeten hebben gewezen op de relatie die er bestaat tussen Genesis 18, de aankondiging van de wonderbare geboorte, met de aankondiging in 2 Koningen 4,16-17 (zie vooral

Gen. 18,14 met 2 Kon 4;17) en op de relatie met 1 Koningen 17,17-24. Mij gaat het nu vooral om een relatie waaraan nog weinig aandacht voor is: de relatie met het 'Elia-op-de Karmel'verhaal in 1 Koningen 18,20-46. Ik wijs op (a) het feit dat zowel Elia als Elisa op de Karmel zijn (b) 'er kwam geen geluid ... en er kwam geen opmerkzaamheid' (1 Kon 18,26 // 2 Kon 4,31), (c) 'misschien moet hij nog ontwaken'/'de jongen is niet ontwaakt' (1 Kon 18,27 // 2 Kon 4,31), (d) 'hij hurkte ter aarde'/'hij hurkte op hem' (1 Kon 18,42 // 2 Kon 4,34,35) (e) zevenmaal (1 Kon 18,43,44 // 2 Kon 4,35). In beide verhalen worden woorden/frasen niet gelijklopend vertaald, zodat de lezer het verband met het 'Elia-op-de-Karmel'verhaal niet kan leggen.

Jammer is ook dat de relatie met Elia's hemelvaart (2 Kon 2) verdwenen is, terwijl er de toezegging was dat dezelfde zegswijzen op dezelfde wijze vertaald zouden worden. De vrouw spreekt in 2 Koningen 4,30 exact dezelfde zin uit als Elisa zelf doet in 2 Koningen 2: 'Zowaar JHWH leeft en uw ziel leeft, ik zal u niet verlaten'. De NBV en de NBV21 hebben in 2 Koningen 4,30 'Zowaar de Heer leeft en zowaar u leeft, ik ga niet zonder u', maar in 2 Koningen 2,2.4.6) 'Zo waar de Heer leeft en zo waar u leeft, er is geen denken aan dat ik u alleen laat gaan'.

Mijn conclusie: goed vertalen kan alleen na een grondige analyse/exegese. En om de verbanden met andere teksten te kunnen zien, verdient de Hebreeuwse tekst van 2 Koningen 4,8-37 een vertaling die dichter bij de grondtekst blijft!

20 oktober 2021

Nico Riemersma